

donose nemoralne zakone i prema takvim konkretnim zakonima, te na stranice »Odnos Crkve prema državi« (306–311) i »Odnos države prema Crkvi« (319–324), s izvrsnom dijagnozom duhovnoga stanja suvremenoga zapadnog svijeta i ulogom Crkve u tim prilikama, u kojima se ona »mora postaviti evanđeoski mudro, strpljivo i dugotrpno« (321).

Nakon redovitog i znakovitog molitvenog završetka »Spoznati«, u dijelu »Sprovesti« pisac objavljuje pitanja i odgovore objavljene u *Glasniku Srca Isusova i Marijina*, podijeljene pod odsjeke Pravo i Pravda, gdje će se uz ostalo baviti pitanjima prava na život (pobačaj, umjetna oplodnja, kontracepcija, sida i dr.), pitanjima vezanim uz zaposlenje, kockanje i dr.

I ova knjiga zaključena je bilješkama, kazalima osoba i pojmova te iscrpnim popisom literature.

Budući da ovaj svezak, kao i prethodni, ima opravdanu ambiciju da bude i priručnik, koristan ne samo studentima bogoslovije i humanističkih polja nego i svećenicima, osobito pastoralcima, te laicima (svaki bi katolik koji teži tome da bude izgrađen u vjeri trebao posegnuti za ovim i drugim svescima), ne bi bilo od štete, koliko je moguće, teorijski dio »Spoznati« više protkati oglednim pastoralnim i drugim primjerima za shvaćanje važnijih tematskih odsjeka. Naime »Sprovesti«, premda od velike koristi, sastoji se od tekstova pisanih za drugu vrstu tiskovine i čitateljstva, te ne uspijeva posve upotpuniti baš tu, praktičnu narav i potrebu.

Zacijelo bi stručna metodička i teološka prosudba knjige našla piscu po koju zamjerku, ali mi prije svega ovdje imamo pred očima cjelinu pothvata i dobro čitatelja. A on je na veliku dobitku jer ima u rukama jasan katolički nauk u čitku štivu o važnim životnim i društvenim pitanjima prava i pravde, čime je knjiga odgovorila zadaći da bude teorijski i praktičan siguran vodič onima koji se žele izgrađivati u svojoj vjeri i biti bližnjima oslonac na putu spasenja.

Vladimir Lončarević

Stanko Lasić, *Pravo na rođenje u učenju Crkve*, (ur.) Petar Marija Radelj, Biblioteka Donum vitae, knjiga 7, Zagreb 2009, 704 str.

Knjiga »Pravo na rođenje u učenju Crkve« zajedničko je djelo dr. Stanka Lasića i mr. Petra Marije Radelja. Tiskana je u travnju 2009. u izdanju Centra za bioetiku iz Zagreba i nakladničke kuće Tonimir iz Varaždinskih Toplica kao sedma knjiga biblioteke Donum vitae, čiji je glavni urednik biskup Valentin Požaić.

Knjiga izlaže kontinuiran i jasan stav kršćanstva i Crkve kroz svih dvadeset stoljeća postojanja da je Gospodin Bog jedini gospodar života, i da je, nasuprot tomu, svaki oblik čovjekova prisvajanja gospodstva nad životom i svojevolutnoga raspolaganja njime zapravo pokušaj uzurpacije uloge samoga Boga, jedinoga Stvoritelja i jedinoga Gospodara života. Naime u svakom slučaju preuzimanja uloge gospodara nad životima ljudi riječ je o čovjekovu podlijeganju napasti da preuzme Božju ulogu. To je napast koju sam davao stavlja pred čovjeka od početka njegova postojanja; prvi su ljudi pali upravo na njegove riječi: »bit ćete kao bogovi« (Post 3, 5).

»Ne ubij!« (Izl 20, 13), Božji nalog koji obvezuje na poštovanje života, zajednička je baština judeokršćanske kulture, civilizacije i religije. To je jedna od objavljenih istina koja u savjesti obvezuje svakoga čovjeka, posebice kršćanina, ali i zakonodavce, društvo, državu. U skladu s kršćanskim učenjem, ta Božja zapovijed suprotstavlja se svakom nasilju nad životom: izravnom i namjernom ubojstvu čovjeka, samoubojstvu, izravnom pobačaju, izravnoj eutanaziji, ali i svim drugim oblicima izravnoga nanošenja štete zdravlju koji bi vodili prema gašenju života.

U povijesti je pobačaj kao pojava dokumentiran barem dvije tisuće godina prije pojave kršćanstva. U ta doba neka stara poganska zakonodavstva su ga za-

branjivala, dok su ga drugi zakonski i misaoni sustavi (stoici, Platon, Aristotel) posvema ili djelomice odobrivali. U kasnijem razdoblju, pod utjecajem kršćanstva, europska su zakonodavstva progovnila i kažnjavala nasilno oduzimanje života, uključujući pobačaj, sve do početka XX. stoljeća, koje je već davno definirano i kao stoljeće nasilnih smrti.

Kao što je poznato, cijelo XX. st. na svjetskoj razini obilježeno je nastankom i međusobnim sukobom nastranih ideologija komunizma i nacizma, te političkih režima koji su iz njih izrasli. Mnoga zla koja su donijeli sa sobom, a osobito politička i ratna, vrlo su poznata. No u javnosti nije dovoljno prisutan podatak da su upravo komunistički i nacistički režimi prvi legalizirali pobačaj. Tako je, slijedeći komunističku pretpostavku da obitelj nije prirodna ustanova nego proizvod i ustanova povijesti i preuzevši vlast na temeljima oktobarske revolucije, Sovjetski Savez 18. studenoga 1920. (str. 22), kao prva država u suvremeno vrijeme, legalizirao pobačaj. Kasnije je pobačaj u SSSR-u načelno, uz neke iznimke, bio zabranjen, što je obrazloženo potrebom da se poveća broj stanovnika. Slično komunistima, dvije godine nakon što su došli na vlast, 1935, i nacional-socijalisti su ozakonili pobačaj u Njemačkoj, koja je tako postala druga zemlja po redu s takvim zakonom. No zbog ideoloških razloga, ženama koje su pripadale pravoj germanskoj rasi bilo je strogo zabranjeno obavljanje pobačaja. Teorijsko opravdanje koje je stajalo iza tih zakona, i kod nacizma i kod komunizma, polazilo je i od nijekanja osobne duše, odnosno od neke vrste materijalizma ili pan-teističkoga materijalizma.

Osim toga pod utjecajem liberalizma i feminističkih pokreta pobačaj će biti legaliziran u još nekim zemljama prije Drugoga svjetskog rata (Island 1935, Švedska 1938). Istodobno, na teorijskoj razini, u procesu razvitka teorije o ljudskim pravima, pobačaj je prenesen iz kategorije zločina protiv života u kategori-

ju prava žene, pa će ga dekriminalizirati i legalizirati najprije komunistički režimi nastali nakon Drugoga svjetskog rata (Mađarska, Poljska, Bugarska i Rumunjska 1956, Čehoslovačka 1957).

Pobačaj je u Jugoslaviji blago depenaliziran 1930. (str. 607) i 1951. (str. 609). Godine 1960. je dekriminaliziran (str. 610, točka 2. 1), a 1969. je i legaliziran (str. 610, točka 3. 1). Još veća liberalizacija legalnog pobačaja ozakonjena je susljednim propisima na razini federalnih jedinica, pa je takav zakon u Hrvatskoj na snazi od 12. svibnja 1978. do danas (*Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece*). Osim što je u suprotnosti s ustavnom odredbom da svako ljudsko biće ima pravo na život, taj je zakon i apsurdan. Primjerice, zdravstveni radnik koji neovlašteno ili bez prethodne odluke komisije obavi sterilizaciju, pobačaj ili umjetnu oplodnju, kaznit će se kaznom od 50 lipa do 3 kune (str. 612–614)!

Željezna zavjesa i Berlinski zid nisu bili prepreka valu legalizacije pobačaja; nakon socijalističkih, uslijedile su liberalne i kapitalističke anglosaske države, tradicionalno protestantske, među kojima je prva bila Engleska (1968), a zatim Sjedinjene Američke Države (1973). I na kraju, započele su to raditi i ostale zemlje (Njemačka, Francuska 1975). Između 1970. i 1980. godine pobačaj je ozakonjen u mnogim europskim zemljama, odakle se takva praksa širila na ostatak svijeta. Tako se paradoksalno prešlo iz borbe za pravo na život u realizaciju prava na nanošenje smrti, najprije pobačajem, a u novije vrijeme eutanazijom i genetičkim manipulacijama. Masovnost legaliziranih izazvanih pobačaja posljednjih desetljeća doista je zastrašujuća, pa se bez ikakva pretjerivanja može ustvrditi da se osnovni grijeh našeg naraštaja sastoji u subjektivnom i kolektivnom te zakonskom i znanstvenom prakticiranju smrti kao puta egzistencije.

Knjiga oslikava kontinuirani svijetli primjer Katoličke crkve koja bezuvjetno stoji na strani prava na život. Sastoji se od kratkog proslova, jedne duge studije kao predgovora, uvoda te deset poglavlja i pet dodataka. U predgovoru je panoramski predstavljena problematika o kojoj je riječ, a u dodacima najprije je, u obliku povijesne studije, opisan stari višestoljetni dubrovački primjer ustanove koja se brinula za neželjenu djecu. Potom je doneseno pismo blaženoga Alojzija Stepinca o pobačaju. Slijedi dugi statistički prikaz poštovanja i kršenja prava na život u različitim zemljama otkako se vodi takva evidencija. Posljednja dva dodatka sadrže bogat popis literature na hrvatskom i pojmovnik u vezi s pitanjem kojim se bavi ova knjiga. Zadržat ću se na središnjem dijelu knjige koji analizira stajališta kršćanskog učiteljstva o pravu na život.

Dr. don Stanko Lasić je 1984. godine u Rimu doktorirao obranom disertacije s naslovom »Poštovanje života prije rođenja u papinskom učiteljstvu od Pija XII. do Pavla VI. (1939. –1978.)«. Od tada se, posebice kao profesor moralne teologije u Splitu, Dubrovniku i Mostaru, dodatno bavi ovom problematikom. Plod tih nastojanja jednim dijelom je i ova knjiga, koja se sastoji od preuzetih dijelova iz disertacije.

Oslanjajući se na poruke Svetoga pisma, Lasić na početku nudi dragocjen prikaz protivljenja najstarijih crkvenih spisa i pisaca (Didaché, Barnabina poslanica, Poslanica Diognetu, sv. Efrema, Euzebiju, Tertulijan...) praksi pobačaja na području Rimskoga Carstva. Među njima čini se prikladnim za ovu prigodu izdvojiti lako pamtljivu Tertulijanovu rečenicu: »Est homo et qui est futurus.« (Čovjek je i onaj tko je budući.) Odnosno: »Ne uništi dijete pobačajem i ne ubij ga pošto se rodilo« (*Nauk apostola*, oko 100. godine).

Drugo poglavlje prikazuje misao velikoga crkvenog naučitelja iz XIII. st. sv. Tome Akvinskoga, Aristotelova sljedbe-

nika, čiju misao sažima nauka o ravnopravnosti spolova, jer se slika Božja nalazi i u muškarcu i u ženi. Njegovi su razlozi fiziološke, filozofske, teološke i pravne naravi. On veli: »Prednost ima život, a ne nauka, jer nas život vodi do spoznaje životne istine.« Odnosno: »Ljudsko rađanje traži da se rodi onaj koji se začne, budući da je začće usmjereno rođenju.«

U nastavku su prikazani stavovi crkvenog učiteljstva u narednim stoljećima, do pape Pija XI (1922–1939). Tu dominiraju dva važna dokumenta. Prvi, nauk Tridentskoga sabora, u čijem katekizmu, prema hrvatskom prijevodu iz 1703. godine, čitamo: »Jer Bog naredi ženidbu od početka, zato se zgađa, da je prvelik grijeh onijeh koji budući združeni u ženidbi s lijekarijama oli smetaju začće oli dijete začeto činu izbiti ili umoriti, jer se ovo ima cijeliti za opaki i hudi urok i dogovor ubojica.« (Str. 101). Drugi dokument zakonska je odredba Zakonika kanonskoga prava iz 1917. godine kojom se predviđa kazna automatskog izopćenja iz Crkve svih osoba koje prouzrokuju pobačaj (str. 118). A kad je već započeo proces državne legalizacije pobačaja, papa Pio XI je 1930. potvrdio odlučnu crkvenu osudu svakog oblika izravnoga pobačaja (str. 112–115).

Papa Pio XII, koji je najvećim problemom današnjice smatrao gubitak osjećaja za grijeh, nastavio je braniti život od samoga početka njegova postojanja. Ponavljao je poziv Crkve na stvaranje okružja sklonoga novom životu, na osiguravanje materijalnih uvjeta i pravne sigurnosti te učvršćivanje odgovornosti zdravstvenog osoblja u odnosu prema životu koji se treba roditi.

Ivan XXIII stalno je ponavljao kako je svaki život svet od trenutka začća. To je zato što je njegovo dostojanstvo utemeljeno na istini da je čovjek stvoren na Božju sliku i priliku. Iz toga proizlazi zaključak da roditelji nastavljaju Božje djelo stvaranja, da su odgovorni za rađanje, da su obitelj i čovjekovo dostojan-

stvo vrednote koje valja štiti i da je »biti majka« specifično zvanje žene.

Drugi vatikanski sabor (1962–1965) u više dokumenata, polazeći od dostojanstva i poštovanja ljudske osobe, naučava kako čovjekovo dostojanstvo nalazi temelj u Bogu, iz čega proizlazi obveza poštovanja nepovredivih prava ljudske osobe, od kojih je pravo na rođenje pretpostavka svih drugih. Stoga se bračna ljubav, koja obuhvaća dobro čitave osobe, mora slagati s poštovanjem života koji se ima roditi. Po začeću i rađanju događa se sudjelovanje bračnih drugova u djelu stvaranja. Iz toga proizlazi njihova odgovornost za nepovredivost života u majčinoj utrobi i dužnost društva da promiče dobro braka i obitelji kako bi mogli biti u službi života. Sabor kaže da je pobačaj užasni zločin. Na njega gleda kao na najdublje srozavanje čovjekova dostojanstva i kao na povredu temeljnoga prava na život.

Pontifikat Pavla VI prepoznatljiv je kao vrijeme provedbe Drugoga vatikanskog sabora. I budući da su se tema i pošast prakse pobačaja upravo u to vrijeme penjali prema apokaliptičkim razmjerima, Pavao VI je toliko jasno stao na stranu života i neumorno ponavljao tradicionalno učenje Crkve da su mnogi njegovo službovanje nazvali pontifikatom obrane života. Često je ponavljao misao sv. Ireneja: »Božja slava je živi čovjek.« Smatrao je da je promicanje prava čovjeka izvorni zahtjev Evandjelja, da poštovanje ljudskih prava mora biti integralno, a ne selektivno, posebice kad je u pitanju pravo na život od začeća. U tome je smislu osobito upamćena »Izjava o izazvanom pobačaju« iz 1974, napisana pod vodstvom kardinala Franje Šepera, koju je odobrio Pavao VI, a koja u savjesti obvezuje sve vjernike.

U osmom i devetom poglavlju donešeni su ključni izvaci iz najvažnijih intervenata Ivana Pavla II i Benedikta XVI. Prvi je svojim djelovanjem, spisima i putovanjima probudio osjećaj čovječanstva za moralne vrednote i samorazara-

juću katastrofu koja se zbiva kao posljedica odbacivanja Boga — moralne vertikale i korektivne vrednote svakodnevnoga ponašanja. U njegovo vrijeme stupio je na snagu novi »Zakonik kanonskoga prava« (1983), koji ponavlja tradicionalnu crkvenu kaznu: »Tko sudjeluje u obavljanju pobačaja, ako dođe do učinka, upada u unaprijed izrečeno izopćenje« (kanon 1398). Benediktu XVI osobito je pak stalo do toga da učenje Crkve ne samo proučava nego da ga ponajprije prihvaća i prakticira. U tom pogledu osobito se snažnima doima njegova misao kako se ne može boriti protiv naravi, a da se ne proizvedu razarajuće posljedice, i zahtjev da jezik naravi mora biti istodobno jezik morala. K tomu, crkveno učiteljstvo suočilo se u vrijeme ove dvojice papa s posve novim prijetnjama životu: eutanazijom, znanstvenim manipulacijama ljudskim zametkom ili ljudskim genetičkim naslijeđem, kloniranjem čovjeka, pokušajima križanja ljudske i drugih vrsta itd., čemu se odlučno suprotstavlja kršćanska bioetika, nova znanstvena grana moralne teologije.

Ova knjiga se pojavila u proljeće, vrijeme koje je na neki način drugo ime za rađanje života! Jesu li autori to učinili namjerno ili se dogodilo slučajno, ne znam. No u svakom slučaju i tu simboliku treba uočiti jer je riječ o knjizi koja se bezuvjetno stavlja na stranu prava na rođenje svakoga začetog bića. Vrlo je informativna i poučna. Iako je poneki uvod možda mogao biti malo kraći, knjiga je pisana čitkim jezikom koji odmara. Sadržaj je doista zanimljiv, dira konkretno postojanje, izaziva savjest, brani život. Zato ovo djelo svakako treba preporučiti i kao izvor informacija i kao pomagalo bračnim parovima, svim muškarcima i ženama, odgojiteljima, katehetama, propovjednicima, medijskim radnicima i — nikako na posljednjem mjestu — kršćanskim liječnicima i pravnicima. Ono bi moralo ući također u školske sustave svih razina kao priručnik za odgoj

kako bi se pomoglo da jezik naravi novih naraštaja, u odnosu prema ljudskom životu prije rođenja, doista bude jezik njihova ćudoređa jer, kako bi rekao Tertulijan: »Est homo et qui est futurus.«

Tomo Vukšić

Mihály Szentmártoni, *Pred otajstvom ljubavi. Razmatranja za duhovne vježbe*, Filozofsko–teološki institut Družbe Isusove, Zagreb 2008, 268. str.

Ovu knjigu u izdanju FTI–a, biblioteke Obnovljenog života, napisao je p. Mihály Szentmártoni SJ, u povodu održavanja duhovnih vježbi za članove Hrvatske pokrajine Družbe Isusove u Zagrebu od 20. do 28. srpnja 2008. Autor je ujedno bio i voditelj tih duhovnih vježbi koje svaki isusovac obavlja jednom godišnje u trajanju od osam dana.

P. Szentmártoni rođen je 1945. u Novom Sadu. 1962. stupa u Družbu Isusovu. Nakon završenih redovnih studija specijalizira kliničku psihologiju te postiže stupanj doktora znanosti u Rimu. Svoje zvanje ostvaruje uglavnom kao profesor, predavajući u Zagrebu, a od 1991. u Rimu kao redoviti profesor pastoralne psihologije na Papinskom sveučilištu »Gregoriana«. Do sada je objavio više knjiga iz područja psihologije i duhovnosti koje su prevedene na mnoge svjetske jezike.

Jedno od tih djela je i knjiga koju ovdje predstavljamo. Kako sam autor kaže u uvodu, to je zapravo skup razmatranja nastalih iz njegova dugogodišnjega spisateljskog i propovjedničkog rada. U tom smislu se može koristiti kao osobno duhovno štivo, a prije svega može biti od velike pomoći voditeljima duhovnih vježbi.

Sv. Ignacije je naime duhovne vježbe zamislio tako da uz onoga koji ih obavlja (egzercitant) bude i vođa vježbi, koji ne samo da egzercitantu daje točke za razmatranje, već prati i njegove duhovne pokrete. Iz tog razloga se u knjižici Du-

hovnih vježbi nalaze i upute za njihovo držanje (Direktorij), koje pomažu voditelju da što lakše uoči u kakvom se duhovnom stanju nalazi egzercitant te da ga savjetuje, pripravlja i uspostavlja njegov susret s Bogom. Stoga i knjiga p. Szentmártonija može biti više od koristi voditeljima duhovnih vježbi nego polaznicima.

Duhovne vježbe se inače sastoje od četiri dijela, koji se nazivaju tjedni, jer njihovo obavljanje ili doživljavanje traje tjedan dana, pa tako čitave duhovne vježbe traju oko trideset dana. To su takozvane »velike duhovne vježbe«. Postoje i skraćeni oblici koji traju osam, šest ili tri dana. Cilj duhovnih vježbi je da se čovjek očisti od grijeha i neurednih sklonosti kako bi zatim u potpunoj slobodi mogao tražiti i prihvatiti volju Božju.

U knjizi *Pred otajstvom ljubavi* može se prepoznati klasična struktura duhovnih vježbi sv. Ignacija. Podijeljena je u osam poglavlja, slijedeći tako program osmodnevnih duhovnih vježbi. No knjiga je pisana tako da se i svako razmatranje može uzeti zasebno u pojedinim potrebama duše. U tom smislu ova zbirka razmatranja može biti korisno štivo i nadahnuće svima koji vole duhovnu literaturu.

Damir Kočić

Ivan Kozelj, *Biti znači ljubiti*, (ur. Marijan Steiner), Biblioteka Theosis, Filozofsko–teološki institut Družbe Isusove, Zagreb 2008, 426 str.

Pred nama je knjiga članaka i studija p. Ivana Kozelja SJ (1896–1982), Slovenca, koji je cijeli redovničko–svećenički život proživio među Hrvatima u Zagrebu (iznimke su godine studija u inozemstvu). Studirao je filozofiju i teologiju u Innsbrucku, Sarajevu, Louvainu, Zagrebu i Pullachu. Gotovo 40 godina bio je profesor filozofije na Filozofskom institutu (današnji Filozofski fakultet